

Негативні явища, що впливають

на безпечну діяльність працівників правоохоронних органів

А. І. Суббот

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри спеціальних дисциплін та організації професійної підготовки Національного університету державної податкової служби України

У статті досліджено негативні явища, що знижують рівень безпеки працівників правоохоронних органів. Обґрунтовано важливість усунення негативних явищ у правоохоронній діяльності. Вказано існуючі та запропоновано нові альтернативні заходи мінімізації негативних явищ.

Ключові слова: негативні явища, особиста безпека, безпека праці працівників правоохоронних органів.

В статье исследованы негативные явления, снижающие уровень безопасности сотрудников правоохранительных органов. Обоснована важность устранения негативных явлений в правоохранительной деятельности. Указаны существующие и предложены новые альтернативные меры минимизации негативных явлений.

Ключевые слова: негативные явления, личная безопасность, безопасность труда работников правоохранительных органов.

The article investigates the phenomenon that reduce the safety of law enforcement officers. Proved the importance of eliminating the negative effects of law enforcement. The specified current and proposed new alternative measures to minimize adverse effects.

Keywords: adverse effects, personal safety, safety of law enforcement officers.

У сучасній політико-економічній ситуації особливого значення набуває вивчення та аналіз сукупності причин, що зумовлюють небезпечність правоохоронної діяльності і можливі їх наслідки для працівників правоохоронних органів, а також визначення можливостей суспільства та держави щодо їх мінімізації, компенсації й корекції. Розвиток криміногенних процесів, що супроводжуються вдосконаленням науково-технічного та інформаційного рівня, є прямою передумовою виникнення небезпеки у професійній діяльності працівників правоохоронних органів.

Низький рівень безпеки діяльності працівників міліції спричиняє негативні наслідки, що дуже суттєво впливають на стан охорони праці у державі. Зокрема, на думку О. А. Мороза, недотримання та невиконання умов безпечної праці правоохоронців часто призводять до виникнення такого негативного явища, як злочин у сфері службової діяльності. На думку науковця, це є відлунням саме недосконалого регулювання державою меж соціального, матеріального та фізичного захисту працівника правоохоронних органів [1, с. 15].

Аргументуючи наведену думку, можна говорити про те, що саме негативні тенденції суттєво впливають на рівень забезпечення безпеки діяльності працівників правоохоронних органів. Саме тому виникає необхідність більш детального аналізу. Зазначимо, що з плином часу ситуація зі станом безпеки в правоохоронних органах є негативно сталою. Перелічимо основні негативні явища, які суттєво понижують рівень безпеки працівників правоохоронних органів:

- специфіка діяльності правоохоронних органів (державно-владний, авторитарний характер діяльності);
- складні, екстремальні умови праці працівників правоохоронних органів;

- «професійне вигорання»;
- недосконале правове регулювання робочого часу;
- недостатнє фінансове та матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів;
- корупція та її прояви (корупційний вплив).

Для формулювання заходів мінімізації наведених негативних явищ необхідно провести їх детальний аналіз та розібрати детермінанти, що сприяють їх виникненню.

Основна причина, яка негативно впливає на стан захищеності працівників правоохоронних органів, криється у самій специфіці діяльності правоохоронних структур. Відповідно до статті 4 Закону України «Про прокуратуру», діяльність органів прокуратури спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань. У Законі України «Про міліцію» йдеться про те, що міліція в Україні – це державний озброєний орган виконавчої влади, який створюється з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства від протиправних посягань (ст. 20). «Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України» (ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України»). Діяльність правоохоронних органів має чітко виражений державно-владний, авторитарний характер, здійснюється в офіційному порядку від імені держави, яка делегує їм право на застосування специфічних заходів адміністративного впливу, що, як правило, не використовуються іншими органами виконавчої влади [2, с. 16]. Такий стан речей породжує певну дисгармонію у правовому статусі громадянина (ци-

вільної особи) та правоохоронця. В межах правового поля така дисгармонія врегульовується та вирівнюється відповідними правовими засобами, зокрема соціальними та матеріальними гарантіями для правоохоронця, але, на жаль, на практиці вилучення таких гарантій із щоденної діяльності співробітника правоохоронного органу породжує їх заміну самими правоохоронцями заходами примусу та адміністративного впливу, що є перевищенням службових повноважень.

Характеризуючи негативне явище «складні, екстремальні умови праці працівників правоохоронних органів», доцільно врахувати думку А. С. Криворученка про те, що вся діяльність працівників правоохоронних органів переважно пов'язана з ризиком для життя та здоров'я і здійснюється в умовах, небезпечних для життя, тобто в складних, а досить часто і в екстремальних умовах [3, с. 68]. В екстремальних умовах працівники правоохоронних органів піддаються великому негативному впливу (фізичному, хімічному, енергетичному, психологічному, біологічному), що значною мірою впливає не тільки на результати виконання завдань, а й на особисті властивості людини. Доцільно зазначає В. С. Надаєнко, що за родом виконання поставлених перед працівниками правоохоронних органів різнопланових завдань їм часто доводиться вступати в контакт зі злочинцями при їх затриманні. Багатоваріативність таких контактів пов'язана з ризиком, значною віддачею моральних та фізичних сил, підвищенням психічним і емоційним навантаженням, вимагає вміння швидко оцінювати обстановку й приймати рішення (у т. ч. про застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї) [6, с. 80]. Сьогодні демонструє сумні наслідки незадовільного забезпечення безпеки працівників пра-

воохоронних органів. Зокрема, як психологічну неготовність, так і незабезпечення відповідним захистом від серйозних травм у працівників правоохоронних органів. Наприклад, форма спеціальних підрозділів не повинна бути легкозаймистою, а із спеціальних вогнетривких тканин.

В. Андросюк зазначає, що «багато екстремальних випадків виникає у правоохоронців не лише на службі, але й в умовах, не пов'язаних з вирішенням професійних завдань (конфліктні взаємовідносини в тісному суспільному оточенні – сім'я, сусіди, знайомі; провокаційні дії осіб у громадському транспорті, місцях масового відпочинку громадян, магазинах, в установах» [4, с. 40]. Що підтверджує складнощі у праці правоохоронця, які, на жаль, не покидають його і після роботи.

Тісно пов'язане із попереднім негативним явищем є т. зв. «професійне вигорання». Як зазначає А. В. Подорожня, феномен «професійного вигорання» у працівників правоохоронних органів при всій його актуальності вивчено недостатньо. Активне вивчення феномену за часів колишнього СРСР стримувалося офіційною кадровою доктриною, що існувала на той час в органах внутрішніх справ. Хоча вже тоді окремі спеціалісти по вивченню професійного вигорання відзначили широку розповсюдженість цього синдрому серед співробітників правоохоронних органів загалом і звернули увагу на необхідність розробки рекомендацій для її нейтралізації. Достатньо гострою зазначена проблема є для працівників правоохоронних органів, які зазнають інтенсивного деформуючого впливу. Це пов'язано, перш за все, з особливостями службової діяльності, а також морально-психологічними та кримінологічними характеристиками цієї професії [5]. Тобто професійна деформація пра-

цівників правоохоронних органів та зниження безпеки їх життя, здоров'я, честі, гідності й недоторканності – взаємозалежні поняття. Їх викликають, обумовлюють одні й ті ж фактори функціонування органів, служб і підрозділів правоохоронних органів та діяльності осіб рядового й начальницького складу. Виявлення та пізнання факторів, які викликають професійну деформацію працівників, сприяють не лише їх усуненню факторів, а й підвищенню безпеки службово-трудової діяльності працівників правоохоронних органів.

Правове регулювання робочого часу в демократичній державі спрямоване на охорону праці і на встановлення міри праці, яка необхідна для суспільства на певному етапі його розвитку. Держава забороняє збільшувати тривалість робочого часу порівняно з визначеними законодавством нормами. Робочий час поділяють на такі види: нормальний робочий час – це загальновстановлена тривалість робочого часу для всіх працівників, що зайняті на роботах зі звичайними нормальними умовами праці; скорочений робочий час – це робочий час, тривалість якого в силу спеціальної норми закону менша за робочий час нормальної тривалості, та встановлення якого не тягне за собою зменшення розміру оплати праці; неповний робочий час – це робочий час, тривалість якого, порівняно зі встановленою законом нормальною і скороченою тривалістю, зменшена за угодою працівника та роботодавця, з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку; надурочний робочий час – це робочий час, протягом якого працівник виконує свою трудову функцію понад встановлену норму робочого часу.

Надурочні роботи, як правило, не допускаються. Проте у виняткових випадках, передбачених законодавством, ро-

ботодавець може вдаватися до їх застосування. Правовою основою до застосування надурочних робіт в органах міліції є Закон України «Про міліцію», де міститься така норма: «Для працівників міліції встановлюється 41-годинний робочий тиждень. У необхідних випадках особи рядового і начальницького складу несуть службу понад встановлену тривалість робочого часу, а також у вихідні та святкові дні» [7, ст. 22], а також Інструкція про порядок залучення працівників органів внутрішніх справ України до несення служби понад установлений законодавством робочий час, у дні щотижневого відпочинку та святкові дні, і надання відповідних компенсацій, затверджена наказом МВС України від 17.12.1991 р. № 530 [8]. Щодо інших категорій правоохоронних органів (військовослужбовців Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення), то тривалість їх робочого дня чітко прописана у ст. 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9]: «Загальна тривалість службового часу військовослужбовців на тиждень не може перевищувати нормальної тривалості робочого часу за відповідний період, визначеної законодавством України, для військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової служби, встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а для військовослужбовців строкової військової служби і курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів та курсантів вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, навчальних центрів (частин) – шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем». Таким чином, законодавець поклав на правоохоронні

органи можливість несення служби понад установлений законодавством робочий час, але наголосив, що в дні тижневого відпочинку і святкові дні правоохоронці можуть залучатися тільки для виконання невідкладних службових завдань. При цьому під невідкладними службовими завданнями слід розуміти: участь у проведенні заходів з розкриття тяжких злочинів, розшуку особливо небезпечних злочинців, звільнення заручників, попередження та припинення масових безпорядків і групових дій, які порушують роботу транспорту, зв'язку, підприємств, установ і організацій, ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, катастроф, епідемій або епізоотій, а також виконання інших невідкладних робіт, від терміновості виконання яких залежить нормальне функціонування правоохоронних органів.

Важливо, що якщо працівникам органів внутрішніх справ надурочна робота, згідно з чинним законодавством, повинна оплачуватись [10, ст. 22], то у військовому законодавстві існують правові норми [9, п. 1.5], відповідно до яких за виконання службових обов'язків понад установлений службовий час у вихідні, святкові та неробочі дні грошове забезпечення військовослужбовцям додатково не виплачується. Військовослужбовцям, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, відповідний час для відпочинку надається командиром (начальником), як правило, протягом наступного тижня. Таке становище, на нашу думку, є неприпустимим, адже, об'єднуючи різні структури державних органів під терміном «правоохоронні», держава повинна об'єднати і трудове законодавство щодо цієї категорії працівників, або хоча б вилучити з нього суттєві розбіжності. До того ж нині в державі відсутній чіткий механізм обліку надурочних робіт у сис-

темі правоохоронних органів, що суттєво ускладнює процедуру наступного відшкодування. З огляду на це, пропонуємо ввести правовий механізм обліку службового часу правоохоронців, аналогічний існуючому для загального кола суб'єктів трудових відносин. Зазначений правовий механізм дозволить законодавчо визначити і закріпити межі службового навантаження правоохоронців та, як наслідок, підвищити їх зацікавленість у якісному виконанні службових обов'язків.

Безпека діяльності правоохоронних органів та особиста безпека їх працівників прямо залежать від фінансового та матеріально-технічного забезпечення самих правоохоронних органів. На думку Дж. Кінка, дослідника права Великобританії, проблема матеріального забезпечення працівників поліції є одна з найбільш складних, яка турбує уряди держав всієї Європи та всього світу, в т. ч. пострадянської України [11]. На жаль, передбачена Державним бюджетом сума далеко не відповідає реальним потребам правоохоронних відомств. У той же час, слід пам'ятати, що незабезпеченість фінансовими ресурсами потреб діяльності правоохоронних органів не дозволяє досягти наміченої мети, крім того, вона може послужити умовою негативних проявів. Так, недостача спеціальної техніки не дозволяє швидко отримати необхідну інформацію щодо осіб, що скоїли злочини, підозрюваних у їх скоєнні, знайти свідків й тому подібне. Низька мобільність служб пов'язана з недостачею автотранспорту, запасних частин та паливно-мастильних матеріалів до нього, відсутність необхідної кількості спецзасобів та зброї, брак службових приміщень, засобів зв'язку, оргтехніки та інше не дозволяють діяти ефективно. Усі ці фактори в сукупності сприяють здійсненню порушень законності, розвитку

корумпованості серед деяких правоохоронців.

Зокрема одне із негативних явищ, що безумовно негативно впливає на особисту безпеку працівників правоохоронних органів – це корупція та її прояви (корупційний вплив). Розглядаючи сутність цих категорій з позиції соціологічного підходу, можна зазначити, що корупція, корупційні прояви та явища – це категорії суспільного буття, які не є новими для нашої держави. Проте розглядаючи ці категорії в діяльності правоохоронних органів під кутом особистої безпеки, можна однозначно стверджувати, що вони є негативним фактором, який впливає на особисту безпеку працівників правоохоронних органів. Формування такого негативного явища в процесі службової діяльності правоохоронців створює загрозу професійній безпеці працівника та правоохоронного органу.

Аналізуючи перелічені вище негативні явища та прояви, що впливають на безпеку діяльності правоохоронних органів та особисту безпеку їх працівників, можна прийти до висновку, що до основних способів та засобів профілактики й зниження рівня небезпеки у правоохоронних підрозділах повинні слугувати:

- ретельна підготовка та перепідготовка кадрів, їх професійний добір;
- відповідна вогнева, фізична та психологічна підготовки;
- інструктажі;
- індивідуальні та колективні засоби захисту;
- використання організаційних засобів захисту;
- нормований режим праці та відпочинку;
- облік травматизму для подальшого його попередження;
- оцінка ризику.

Варто наголосити, що оцінка ризику є найбільш важливою до застосуван-

ня в повсякденній професійній діяльності працівників правоохоронних органів. Оцінка ризику – це, перш за все, аналіз його походження та розвитку в поєднанні з його виявленням, визначенням ступеня небезпеки в конкретній ситуації. Можна виділити такі елементи оцінки ризику саме у правоохоронній діяльності:

- оцінка здібностей правоохоронця;
- оцінка небезпечних та шкідливих чинників;
- оцінка оперативної обстановки;
- оцінка можливих варіантів перебігу подій;
- прийняття правильного рішення, що слугуватиме поштовхом до дії.

Професійна підготовка працівників правоохоронних органів значно відстає від достатнього рівня у сфері забезпечення особистої безпеки, що найчастіше призводить до недооцінення правоохоронцями небезпечності ситуації саме через відсутність можливості об'єктивного її сприйняття. Така ситуація складається не лише з об'єктивних причин. Дуже часто правоохоронцям не вистачає теоретичних знань, що призводить до недооцінки ступеня небезпеки (адекватної оцінки ризику) та, як наслідок, не дозволяє побудувати правильну стратегію дій у небезпечних та екстремальних ситуаціях.

Достатньо важливе дослідження мотиваційної структури працівників правоохоронних органів. Це дозволяє виявляти і своєчасно усувати недоліки, що мають місце у процесі підвищення їх трудової активності, а також скерувати необхідні зусилля у тому напрямі мотивування, який потребує вдосконалення. На жаль, загальноукраїнських соціологічних досліджень мотиваційної структури правоохоронців, з урахуванням специфіки діяльності різних служб та регіонів, не проводилося, а даремно –

адже процес управління трудовою мотивацією правоохоронців має на меті індивідуальний підхід у застосуванні мотиваційних заходів, в основі яких лежать актуальні для працівників цінності.

Підвівши підсумки розгляду вказаного питання, можемо стверджувати, що успішна службова діяльність працівників правоохоронних органів можлива за наявності багатьох умов. І однією з них є впевненість у надійному захисті з боку держави їхніх прав, свобод, інтересів та обов'язків як громадян нашої держави і як осіб, що здійснюють функції державного органу. Відсутність морального задоволення від змісту роботи, незадоволеність її організацією, умовами, оплатою, відсутність упевненості

у своїй правовій та соціальній захищеності стають сьогодні головними причинами відтоку кваліфікованих працівників з апарату правоохоронних органів. Дійсно, організація має ряд обов'язків перед працівником, які вона нині не виконує на належному рівні. І річ не тільки у низькій заробітній платі або затримках з її виплатою, специфічних умовах роботи, а й у характері та змісті роботи, почутті правової та соціальної захищеності працівників, підвищенні їх службової кваліфікації. Адже неможливо сперечатися з висновком, що чим більш привабливою для працівників, з точки зору задоволення їх потреб та інтересів, є організація, тим більша вірогідність її ефективного функціонування.

Список використаної літератури

1. *Мороз О. А.* Запобігання злочинам у сфері службової діяльності серед працівників податкової міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. А. Мороз. – К., 2011. – 20 с.
2. *Безопасность жизнедеятельности : учеб.* / Под ред. Е. А. Арустамова. – М. : Издательский дом «Дашков и К», 2001. – 678 с.
3. *Криворучко Л. С.* Місце і роль суб'єктів професійної підготовки в службовій діяльності органів внутрішніх справ / Л. С. Криворучко // Наше право. – 2008. – № 1. – С. 66-70.
4. *Адміністративна діяльність. Частина особлива : підруч.* / За заг. ред. проф. О. М. Бандурки. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ «Еспада», 2000. – 368 с.
5. *Подорожня А. В.* Особливості захисних механізмів у правоохоронців з різним рівнем професійного вигорання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
6. *Надаєнко В. С.* Организационно-правовое обеспечение личной безопасности работников органов МВД Украины / В. С. Надаєнко // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 8. – С. 80-84.
7. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
8. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 5.
10. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
11. Стан захищеності прав, основних свобод і соціальних гарантій працівників ОВС України : моногр. / Ю. А. Белоусов, Д. О. Кобзін, Ю. О. Свеженцева та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко. – К. : Агентство «Україна», 2008. – 204 с.